

Гонене на змей

Дженифър Атанасова

С моя разказ бих искала да представя един малко по - непопулярен и доста странен обичай - Гонене на змей. Най-напред ще се спра на образа на змея в българската народна митология. В нашия фолклор той се появява под формата на змей или ламя, наричана още и хала. Змеят е мъжко същество, а ламята е от женски пол. Интересен факт е, че той може да бъде пазител и помощник на хората, докато тя е опасна и винаги носи вреди и прави големи бели. Змеят може да носи човешки черти, халата - не. Затова и в българските фолклорни легенди св. Георги убива не змей, както е според християнското му житие, а ламя. В различните райони той е познат с названията змев, аджер, аждраха, шаркан. Определението, което най-често използваме за него е „огнен“.

Змеят се свързва с природни явления като облаци, дъжд, вятър, суша. В миналото се е вярвало, че змеят е закрилник на селското землище и неговото плодородие. В народните представи образът на змея съчетава елементи на змия, риба, птица и човек. Най-често се описва като дебела шарена змия с човешка глава. В северозападна България, откъдето произхожда обичаят Гонене на змей, преобладава представата, че змеят е гущеровиден.

Змеят обитава гори и планини, затова е известен като змей горянин. Смята се, че се заселва в пещери, дупки и пукнатини в скалите. И до днес „змейски“ легенди се разказват за различни пещери. Ето една от тях:

В подножието на вр. Ореляк се намират Змейова скала и Змейова дупка. Там има две пещери. Малката пещера е известна като пещерата на крилатия кон на Тиринския змей. Голямата змейова пещера е сочена за негов дом. Легендата разказва, че змеят грабнал на връх Великден от хорото най-хубавата мома Стана. Отнесъл я под селото в Змейова дупка и там я направил своя невеста. Стана вече чакала дете, когато веднъж змеят полегнал на пролетното слънце в скута на невястата си, за да подремне. Заръчал ѝ, ако види в небето облаче, да го събуди. Змейовата невяста видяла облачето, но ѝ дожаляло да събуди змея. Скоро облакът станал голям и буреносен. Стана разбрала, че е сгрешила, опитала се да събуди мъжа си, но той спял дълбоко. Накрая заплакала, една сълза се търколила върху него и го събудила. Било

вече късно. От облака излязъл Беласишкият змей и докато Тиринският змей влезе в пещерата да си вземе боздугана, чуждоземецът го нападнал, пробил отгоре пещерата и го убил. Змейовата невеста Стана останала вдовица. Едно овчарче я открило. Казало на баща ѝ и той направил стълби, свалил я от пещерата и я прибрал у дома. Не след дълго се родило и детето. То било необикновено голямо, силно и с крилца под мишниците. На три години вече било толкова силно, че ходело с дядо си в планината за дърва. Веднъж казало на дядо си, че иска от него да го заведе в Серес на пазар и да му купи лой, която да направи на топки. Дядото изпълнил желанието на внука си. После детето споделило, че има да води борба със змея, който убил баща му и се е настанил в езерото на върха на Тирин планина, до връх Ореляк. Дядото се уплашил и го съветвал да се откаже, но момчето било непреклонно. Уговорило стареца да отиде с него до езерото. Влязло вътре, като преди това му поръчало, ако види над водата син пламък да хвърли една топка лой. Ако види да излиза бял пламък – нищо да не хвърля. Дядото това и направил. Накрая детето-змей излязло от водата, носейки джигера /черния дроб/ и сърцето на победения от него змей – убиец на баща му. Изпекло ги и ги изяло. Заедно с победения змей изчезнала и водата от езерото. Така се появила местността „Сухото езеро“, южно от вр. Ореляк. Младият пирински змей останал там, на върха на планината. Заселил се на Чаушката скала и според местните народни вярвания, до днес пази землището на с. Тирин. Около върха дори и в ясно време се вижда едно малко облаче. Срещу задължението на пазител на селското землище змеят си избирал най-хубавите моми от селото за жени.

Появата на змея по принцип се свързва с пролетно-летния сезон. Той отвлича моми на от празниците по това време: Връбница, Великден. В многобройни песни, изпълнявани главно по Възкресение, Гергьовден и Спасовден се разказва как змеят се спуска от небето и грабва любимата си от празничното хоро или от гергьовденските люлки и я отнася в своята пещера. Според преданията змеят е особено чувствителен към някои билки – вратика, комунига, синя тинтява. Ако поляят любената от него мома с тях, змеят я разлюбва.

С тези поверия се свързва обичая, за който искам да разкажа по-подробно. Той е наречен Гонене на змей и няма точна календарна дата. Заедно с обичаите Пеперуда и Герман съставляват летните обичаи за прогонване на сушата. Според народното вярване, ако настъпи продължителна суша и

Пеперудата и Германа не успеят да я прогонят, значи в селището се е настанил змей. Този зловреден посетител не е от домашните пазители, а чужд, дошъл от друго село, защото иска да грабне някоя мома или млада булка или за да спира облаците и да не дава на дъжда да завали. Тогава общността решава да го прогони.

Щом вече е взето решение да се проведе този обред, глашатаят на селото обикаля къщите и разнася вестта. Хората не трябва да излизат от къщите си, а самите домове трябва да са широко отворени и кучетата вързани, за да могат гончиите, които се наемат с прогонването на змея, да имат достъп до всеки дом и до всяко кътче в него. Според вярването змеят може да се крие навсякъде - в домовете, в кошарите, в тесни скрити местенца и затова трябва да се претърси всичко. С прогонването на змея се нагърбват само млади момци или мъже, които са физически здрави, за да могат да се преборят с опасен противник като него. Младите девойки и жени трябва да се скрият, за да не ги грабне звярът, когато хукне да бяга.

В потайните часове на нощта гончиите се събират на група. Те трябва да са оставили дрехите си до реката и да са чисто голи и боси, като носят само тежките си криваци. Тръгват от къща на къща като търсят навсякъде, ръчкат с тоягите си във всеки ъгъл и кътче, където може да се е скрил змеят. Обикалят цялото село и землището, градини, воденици, кошари и всички общи местности, без да проговорят, защото се вярва, че който проговори, ще се разболе от тежка невярна болест. Когато обиколят навсякъде, отиват до реката, изкъпват се, обличат дрехите си и се прибират тихомълком по домовете си. Смята се, че змеят си е отишъл и ще завали чаканият дъжд.

Това е моята история за един много популярен „герой“ в българската народна култура. Много хора го познават от вълшебните приказки, но малцина знаят, че змеят е много разпространен образ в цялата славянска митология, който предизвиква сушите, поройните дъждове, гръмотевичните бури и дори имат власт над плодородието и живота на хората.